BAHOUDDIN NAQSHBAND MA'NAVIY MEROSIDA DINIY VA MILLATLARARO BAG'RIKENGLIK TAMOYILLARINING TALQINI

Narzilloyeva Manzura Shuxrat qizi
"Bahouddin Naqshband" ilmiy-tadqiqot markazi
yetakchi ilmiy xodimi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24348662

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada buyuk mutasavvif va mutafakkir Xoja Bahouddin Naqshband ta'limotidagi insonparvarlik, diniy bag'rikenglik va millatlararo totuvlik g'oyalarining nazariy hamda tarixiy asoslari chuqur tadqiq etilgan. Naqshbandiya tariqatining asosiy rashhalari va hayotiy tamoyillari tahlil qilinib, ularning bugungi globallashuv sharoitida jamiyatda tinchlik, ijtimoiy hamjihatlik va o'zaro hurmat muhitini mustahkamlashdagi ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, Yangi O'zbekistonda diniy-ma'rifiy sohada amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida alloma merosini o'rganishning amaliy jihatlari yoritilgan.
Kalit so'zlar: Bahouddin Naqshband, naqshbandiya tariqati, diniy bag'rikenglik, millatlararo totuvlik, ma'naviy meros, insonparvarlik, rashhalar, ma'rifiy islom.

Аннотация. В данной научной статье глубоко исследуются теоретические и исторические основы идей гуманизма, религиозной толерантности и межнационального согласия в учении великого мыслителя и суфия Ходжи Бахауддина Накшбанди. Проанализированы основные принципы (рашха) тариката накшбандия и обосновано их значение в укреплении мира, социальной сплоченности и взаимоуважения в обществе в современных условиях глобализации. Также освещены практические аспекты изучения наследия ученого в процессе реформ в религиозно-просветительской сфере Нового Узбекистана.
Ключевые слова: Бахауддин Накшбанди, тарикат накшбандия, религиозная толерантность, межнациональное согласие, духовное наследие, гуманизм, просвещенный ислам.

Abstract. This scientific article thoroughly examines the theoretical and historical foundations of humanism, religious tolerance, and interethnic harmony in the teachings of the great thinker and Sufi Khwaja Bahauddin Naqshband. The core principles (rashhas) of the Naqshbandi order are analyzed, substantiating their significance in strengthening peace, social cohesion, and mutual respect in society under modern globalization. Furthermore, the practical aspects of studying the scholar's heritage within the framework of religious and educational reforms in New Uzbekistan are highlighted.
Keywords: Bahauddin Naqshband, Naqshbandi order, religious tolerance, interethnic harmony, spiritual heritage, humanism, enlightened Islam.

Kirish

Insoniyat sivilizatsiyasi taraqqiyotining barcha tarixiy bosqichlarida jamiyatdagi barqarorlik, tinchlik va ijtimoiy hamjihatlikni saqlash eng muhim strategik vazifalardan biri

bo‘lib kelgan. Bugungi murakkab globallashuv, geosiyosiy ziddiyatlar va axborot almashinuvi tezlashgan davrda turli din, madaniyat va millat vakillari o‘rtasida o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik (tolerantlik) hamda totuvlik muhitini mustahkamlash yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Zero, jamiyat taraqqiyoti va ma’naviy yuksalishi bevosita unda yashovchi fuqarolarning o‘zaro ishonchi, mehr-oqibati va umumiy maqsadlar yo‘lidagi yakdilligiga bog‘liqdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “O‘zbekiston — millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik borasida boshqa davlatlarga namuna bo‘ladigan mamlakatdir. Yurtimizda hukm surayotgan tinchlik-osoyishtalik va do‘stlik muhiti — bizning eng katta boyligimiz” [1, b. 112]. Darhaqiqat, ko‘p millatli va ko‘p konfessiyali yurtimizda asrlar davomida shakllangan hamjihatlik an’analari chuqur tarixiy va ma’naviy ildizlarga ega.

Mazkur qadriyatlarning shakllanishi va xalqimiz tafakkuriga singishida Markaziy Osiyo zaminida yetishib chiqqan buyuk alloma va mutasavviflarning, xususan, Xoja Bahouddin Naqshband (1318–1389) ma’naviy merosining o‘rni beqiyosdir. Alloma asos solgan naqshbandiya ta’limoti asrlar davomida nafaqat diniy-ma’naviy kamolot yo‘li, balki jamiyat a’zolarini millati, tili va ijtimoiy kelib chiqishidan qat’i nazar, ezgulik, adolat va bunyodkorlik atrofida birlashtiruvchi qudratli g‘oyaviy asos bo‘lib xizmat qilgan. Ushbu maqolada Bahouddin Naqshband ta’limotidagi bag‘rikenglik tamoyillarining nazariy asoslari va ularning bugungi kundagi amaliy ahamiyati tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Bahouddin Naqshbandning hayoti, faoliyati va ma’naviy merosini o‘rganish bo‘yicha o‘rta asr manbalaridan tortib zamonaviy ilmiy tadqiqotlargacha boy adabiyotlar bazasi shakllangan. Jumladan, Abul Muhsin Muhammad Boqir ibn Muhammad Alining “Maqomoti Xoja Bahouddin Naqshband”, Saloh ibn Muborak al-Buxoriyning “Anis ut-tolibin va uddat us-solikin” hamda Alisher Navoiyning “Nasoyim ul-muhabbat” asarlarida allomaning hayotiy qarashlari, insonparvarlik fazilatlari va turli toifadagi kishilarga bo‘lgan samimiy munosabati haqida qimmatli ma’lumotlar keltirilgan.

Zamonaviy o‘zbek olimlaridan N. Komilov, G.N. Navro‘zova va boshqa tadqiqotchilarning ishlarida naqshbandiya falsafasi, tariqatning asosiy qoidalari (rashhalari) hamda ularning ijtimoiy-axloqiy mohiyati chuqur tahlil etilgan. Tadqiqot jarayonida tarixiylik, qiyosiy tahlil, mantiqiylik, manbashunoslik va germenevtik tahlil metodlaridan foydalanildi.

Asosiy qism

Naqshbandiya ta’limotining tub mohiyati islom dinining asl ma’rifiy va insonparvarlik g‘oyalariga tayanadi. Qur’oni karimda barcha insonlar bir ota-onadan yaratilgani, ularning turli xalq va qabilalarga bo‘linishi bir-birlarini kamsitish uchun emas, balki o‘zaro tanishish va hamkorlik qilish uchun ekani ta’kidlangan. Xoja Bahouddin Naqshband ana shu ilohiy hikmatni o‘z ta’limotining markaziga qo‘yib, insonni millati, irqi yoki ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar, Yaratganning eng mukarram mavjudoti sifatida ulug‘lagan.

1. “Dil ba yor-u, dast ba kor” shiorining ijtimoiy-ma’naviy mohiyati. Xoja Bahouddin Naqshbandning butun dunyoga mashhur hikmatlaridan biri — “Dil ba yor-u, dast ba kor” (“Ko‘ngling Allohda, qo‘ling mehnatda bo‘lsin”) tamoyilidir [5, b. 145]. Ushbu shior tasavvuf tarixida tub burilish yasab, insonni tarkidunyochilik va zohidlikdan jamiyat hayotiga faol aralashishga, halol mehnat orqali el-yurtga naf keltirishga chorladi.

Ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan qaraganda, bu tamoyil turli millat va e'tiqod vakillari yonma-yon yashaydigan jamiyatda o'zaro hamkorlik va bunyodkorlik muhitini yaratadi. Chunki halol mehnat, hunarmandchilik, dehqonchilik va savdo-sotiq jarayonida odamlar bir-birining bilim va tajribasiga ehtiyoj sezadi. Umumiy mehnat va yaratuvchanlik odamlar o'rtasidagi sun'iy to'siqlarni olib tashlaydi, o'zaro ishonch va hurmatni mustahkamlaydi. Bahouddin Naqshbandning o'zi ham oddiy dehqonchilik va matoga naqsh solish (naqshbandlik) hunari bilan shug'ullanib, halol luqma topish va jamiyatga foyda keltirishda barchaga shaxsiy namuna bo'lgan.

2. "Xilvat dar anjuman" tamoyili va ijtimoiy bag'rikenglik. Naqshbandiya tariqatining o'n bir rashhasidan (asosiy qoidalaridan) biri bo'lgan "Xilvat dar anjuman" ("Jamiyat ichida xoli bo'lish") tushunchasi bag'rikenglik madaniyatini shakllantirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi [6, b. 58]. Ushbu qoidaga ko'ra, komil inson jamiyatdan uzilib, g'or yoki xonaqohlarga berkinib olmasligi, aksincha, turli qarash, madaniyat va e'tiqodga ega insonlar orasida yashab, ularga samimiyat, sabr-toqat va mehr-oqibat ko'rsatishi lozim.

Bahouddin Naqshband o'z shogirdlarini atrofdagilarning xato va kamchiliklarini qidirmaslikka, o'zgalarga nisbatan murosali va kechirimli bo'lishga o'rgatgan. Allomaning fikricha, haqiqiy orif inson har bir kishida Yaratganning tajalliysini ko'ra olishi va unga ehtirom bilan yondashishi zarur. Bu qarash jamiyatda diniy mutaassiblik, ayirmachilik va kibr-havoning oldini olishda muhim ma'naviy qalqon vazifasini bajaradi.

3. Tarixiy manbalarda bag'rikenglik va muruvvat talqini. Tarixiy-ma'rifiy manbalarda hazrat Bahouddin Naqshbandning nafaqat o'z zamondoshlari, balki barcha mavjudotlarga nisbatan cheksiz rahm-shafqat va muruvvat ko'rsatgani haqida ko'plab hayotiy misollar keltirilgan. Xususan, "Maqomoti Xoja Bahouddin Naqshband" asarida qayd etilishicha, alloma biror kishining ko'ngliga ozor berishni eng og'ir gunohlardan biri deb bilgan [2, b. 89].

Hazrat doimo: "Kimki bir ko'ngilni shod etsa, go'yo Ka'bani obod etibdi", degan ezgu aqida asosida yashagan va atrofdagilarni ham shunga da'vat etgan. U kishining huzuriga uzoq-yaqin o'lkalardan, turlicha ijtimoiy qatlam, kasb-kor va millatlarga mansub kishilar kelib, birdek izzat-ikrom va ma'naviy madad topgan. Manbalarda hazratning hatto o'ziga nisbatan adovatda bo'lgan kishilarga ham yomonlik ravo ko'rmagani, aksincha, ularga yaxshilik bilan javob qaytargani bayon etilgan. Bunday yuksak axloqiy fazilatlar jamiyatda tinchlik va totuvlikni qaror toptirishning amaliy maktabi bo'lib xizmat qilgan.

4. Zamonaviy O'zbekistonda naqshbandiya merosini o'rganishning amaliy ahamiyati. Bugungi kunda mamlakatimizda diniy-ma'rifiy sohada olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar jarayonida buyuk ajdodlarimizning ma'naviy merosini ilmiy asosda tadqiq etish va xalqaro miqyosda targ'ib qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, Buxoro viloyatida faoliyat yuritayotgan "Bahouddin Naqshband" ilmiy-tadqiqot markazi tomonidan allomaning boy qo'lyozma merosini o'rganish, naqshbandiya ta'limotidagi bag'rikenglik, ma'rifatparvarlik va tinchliksevarlik g'oyalarini keng jamoatchilikka yetkazish borasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Markaz tadqiqotchilari tomonidan chop etilayotgan ilmiy asarlar, o'tkazilayotgan xalqaro konferensiyalar va ma'rifiy uchrashuvlar yosh avlod ongida turli millat va din vakillariga nisbatan hurmat tuyg'usini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, bugungi axborot makonida turli buzg'unchi g'oyalar va diniy ekstremizm xavfi mavjud bo'lgan bir sharoitda,

naqshbandiya ta’limotining “jaholatga qarshi ma’rifat” tamoyiliga hamohang g‘oyalari yoshlarni to‘g‘ri yo‘lga boshlashda muhim tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Xulosa va takliflar

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, Xoja Bahouddin Naqshbandning ma’naviy-axloqiy merosi o‘zining umuminsoniy mazmuni va hayotiyligi bilan barcha zamonlar uchun dolzarbdir. Naqshbandiya ta’limotidagi inson qadrini ulug‘lash, halol mehnat orqali jamiyatga foyda keltirish (“Dil ba yor-u, dast ba kor”), jamiyat ichida kamolotga intilish (“Xilvat dar anjuman”), kechirimli bo‘lish va o‘zaro hurmat tamoyillari bugungi kunda diniy va millatlararo bag‘rikenglikni mustahkamlashda mustahkam ma’naviy tayanch vazifasini o‘taydi.

Ushbu mavzu doirasida quyidagi ilmiy-amaliy takliflarni ilgari surish mumkin:

– Ta’lim tizimida: Oliy va o‘rta maxsus ta’lim muassasalarida ma’naviyat soatlari hamda dinshunoslik fanlari doirasida Bahouddin Naqshband merosidagi bag‘rikenglik va insonparvarlik g‘oyalarini maxsus mavzu sifatida kengroq o‘qitish;

– Ilmiy tadqiqotlarda: “Bahouddin Naqshband” ilmiy-tadqiqot markazi hamda respublikadagi milliy madaniy markazlar hamkorligida bag‘rikenglik madaniyatini targ‘ib etishga qaratilgan qo‘shma ilmiy to‘plamlar va risolalar nashr etish;

– Media makonda: Yoshlar auditoriyasi uchun mo‘ljallangan ijtimoiy tarmoqlarda allomaning hikmatlari va bag‘rikenglikka oid hayotiy ibratlarini zamonaviy infografika va qisqa videoroliklar shaklida keng targ‘ib qilish.

Buyuk mutafakkir merosini chuqur o‘rganish va uning ezgu tamoyillarini kundalik hayotimizga tatbiq etish Yangi O‘zbekistonda tinchlik, barqarorlik va ma’naviy yuksalishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2021. – 464 b.
2. Abul Muhsin Muhammad Boqir ibn Muhammad Ali. Maqomoti Xoja Bahouddin Naqshband / Fors tilidan tarjima, so‘zboshi va izohlar muallifi M. Hasaniy. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2019. – 336 b.
3. Saloh ibn Muborak al-Buxoriy. Anis ut-tolibin va uddat us-solikin / Fors tilidan tarjima va izohlar muallifi S. Sayfulloh. – Toshkent: “Movarounnahr”, 2018. – 280 b.
4. Alisher Navoiy. Nasoyim ul-muhabbat. Mukammal asarlar to‘plami. 20 jildlik. 17-jild. – Toshkent: “Fan”, 2001. – 544 b.
5. Komilov N. Tasavvuf. – Toshkent: “Movarounnahr” – “O‘zbekiston”, 2009. – 448 b.
6. Navro‘zova G.N. Naqshbandiya – kamolot yo‘li. – Toshkent: “Fan”, 2007. – 184 b.
7. Jo‘rayev N. Tarix falsafasining nazariy asoslari. – Toshkent: “Ma’naviyat”, 2008. – 464 b.